

Molnár Ivett
(mesterszakos hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Állam és Jogtudományi Kar)

Válságértelmezés és ellenségképzés a politikai vezetői narratívában

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen tanulmány a válságértelmező, illetve -teremtő politikai vezetéssel foglalkozik egy szociálkonstruktivista *értelmezési keretben*. A kutatás azt vizsgálja, hogy a vezető rendkívüli állapotra adott válaszában hogyan képez ellenségképeket azáltal, hogy a válság okozójaként megnevez, illetve bűnbakként jelöl ki személyeket, csoportokat, szervezeteket, valamint azt, hogy milyen módon származik politikai előnye e konstrukcióból. A politikai vezető válságnarratívájában három fő diszkurzív szerepet különböztet meg, melyet a konfliktus dráma-háromszög-modellje szemléltet: (1) *áldozat szerepében mutatja be közösségének csoportját, azaz azokat, akik vele szimpatizálnak („mi”),* (2) *az üldöző jelenti az ellenséget, a válság okozóját („ők”),* aki üldözi az áldozatokat, elnyomja azokat és nem hagyja őket kiteljesedni és biztonságban létezni. (3) A megmentő szerepében pedig általában a konstrukció létrehozója saját magát, illetve politikáját azonosítja, amely szerint egyedül és kizárólag csak ő képes a közösségét veszélyeztető egzisztenciális fenyegetettség megszüntetésére és leküzdésére.

Magyarországon 2010 óta különösen felerősödtek az ellenségképző diszkurzív elemek, erősebb és felismerhetőbb attribútumokkal, mint a rendszerváltás óta bármikor. A dolgozat Orbán Viktor nyilvánosságnak szánt megszólalásaiból válogatva elemzi az ellenségképzés retorikai megjelenését, nyelvi fordulatait, *típusait*, illetve azt, hogyan jelenik meg történetében a konfliktus három szereplője: az áldozat, az üldöző és a megmentő.

Kulcsszavak: konstruktivizmus, politikai vezetés, válsághelyzet, narratív ellenségképzés, Orbán Viktor.

Ivett Molnár

(Graduate student, Eötvös Loránd University,
Faculty of Law and Political Sciences)

The interpretation of crisis and the making of enemy in the narrative of a political leader

ABSTRACT

This paper aims to discuss the crisis interpretations and constructions of political leadership from a social-constructivist point of view. The present study examines how a political leader creates the image of the enemy in response to a crisis situation by naming persons, groups, and organizations as the sources and origins of the perceived threat. The paper also attempts to present the leader's political advantage stemmed from this process of narrative construction. The political leader distinguishes three main discursive roles in crisis narrative, which analytically can be described with the 'drama triangle' model of the conflict: (1) the role of the victim involves the leader's community, namely those who sympathize with the leader ('in-group'), (2) the role of the pursuer is simply the enemy, the causer of the crisis ('out-group'), who pursues the group of victims, represses them and do not let them exist in peace. (3) The storyteller identifies himself with the role of the saviour (or hero), according to which only he/she is able to terminate and overcome the existential threat endangering the leader's community.

Since 2010, the enemy-creating discursive elements especially intensified in Hungarian politics, with stronger and more recognizable attributes than ever since of the system transformation. This study analyses the rhetorical appearance, linguistic turns, types of enemy-making, and how the three roles of the conflict – the victim, the persecutor, and the rescuer – appeared in his story told by Viktor Orbán in his public speeches.

Keywords: constructivism, political leadership, crisis situation, narrative enemy making, Viktor Orbán

1. Bevezetés

A politikai vezetők konstruált valóságukat úgy hozzák létre, hogy bizonyos eseményekhez saját (értelmezett) jelentést társítanak, így minden politikai helyzetben jelentős szerepe van az értelmezésnek és jelentésadásnak. A normál állapot megszűnése esetén – azaz válságban – a politikai vezetők értelmezései még nagyobb hangsúlyt kapnak. Akár külső sokk hatására létrejött exogén válságról, akár endogén válsággenerálásról beszélünk, a válsághelyzet okozójának keresése, a bűnbak kijelölése mindenképpen megjelenik a vezető narratívájában, így hozva létre bizonyos ellenségeket és ellenségképeket. A hazai kutatások kiemelt figyelmet fordítanak a politikai vezetők válságértelmezéseire (lsd.: Körösényi, 2005; Körösényi et al., 2017; Illés, 2016, 2017; Illés–Körösényi, 2017; Metz, 2017a, 2017b), illetve narratívájuk diszkurzív-interpretatív vizsgálatára. Jelen tanulmány ezen irodalomba illeszkedve kívánja egy konstruktivista olvasatban kiemelni a vezető válsághelyzetre adott válaszában megjelenő ellenségképzést – mint eszközt a beszélő-cselekvő társadalmi támogatottságának növelésére és fenntartására.

A vezetéselmélet és a konstruktivizmus között összefüggés áll fenn annak tekintetében, hogy a politikai valóság diszkurzív formálásában egyes aktoroknak kiemelt szerepük van, köztük (és különösen) a politikai vezetőnek. Nyelvi, retorikai eszközeivel konstruálja meg saját valóságát, akár válságra reagálva, akár létrehozva azt. E kialakított narratívában pedig különböző szerepeket hoz létre, köztük az ellenséget, akit a válság okozójaként azonosít.

Tehát az ellenség konstrukciója először nyelvi, retorikai szinten jelenik meg, diskurzusok formájában. A beszédhelyzetek folyamán a beszélő – jelen esetben a politikai vezető – saját maga jelöli ki ellenségeit, és az ellenség viszonyában jelöli ki saját, illetve csoportjának szerepét. Az ellenségkonstrukció során a beszélő különböző negatív, interszjektív jellemzőket tulajdonít az ellentétes oldalnak, és azt nem *ellenségképnek*, hanem tényleges veszélyforrásként, *ellenségnek* állítja be. Egy olyan ellenség, aki valamilyen oknál fogva más, mint a „mi csoportunk”, és ennek a tulajdonságnak az okán biztonságunkra – akár fizikai, szellemi, kulturális, materiális, vallási értelemben – kockázatot jelent.

Az ellenségkép kreálója maga konstruálja meg a konfliktus szerepkörét, ezeket maga ruházza fel tulajdonságokkal, így maga konstruál egy világot. Jelen tanulmány nem azzal foglalkozik, hogy ez a konstrukció igaz-e, vagy a konstruáló narratíváján belüli elemek igaznak vagy hamisnak mondhatók-e, illetve nem a morális értékítélet a tanulmány célja. A fő kihívást az jelenti, hogy a beszélő narratíváján belül milyen szerepeket hoz létre, kit nevez meg saját, illetve ellensége csoportjának, ki a konfliktus feloldója, azaz a „megmentő”, valamint narratívájában hogyan konstruálja meg saját „valóságát”. Vagyis az ellenségkép konstrukciója egy olyan narratívát jelent, amely nyelvileg és társadalmilag konstruált, és éppen ezért nem állandó és abszolút, hanem értelmezésnek és újraértelmezésnek kitett vonatkoztatási keret. Tehát a különböző narratívaalkotások során az adott történetben egy konstruált valóság jön létre, következésképpen minden alkotott történet létrehoz egy saját világot és az abban értelmezendő szerepeket, viszonyokat.

Magyarországon 2010 óta a kiéleződő politikai viszonyok során az ellenségképzés a gyakorlatban intenzívebben is megjelent, erősebb attribútumokkal, mint korábban. Ámbár az ellenségképzés 2010 előtt is jelen volt a rendszerváltást követő magyar politikában (akár

csak a 2004-es népszavazást megelőző kampányt figyeljük vagy a szélsőjobboldali MIÉP retorikáját), azonban a legfőbb változást az jelenti, hogy manapság – szemben a 2010 előtti ellenségképzéssel – sokkal nyíltabban és markánsabban jelen van a politikai napirenden, diskurzusban és a közbeszédben. E változás abban nyilvánul meg leginkább, hogy az ellenségkép megalkotása perszonalizálódott, hiszen (1) egy személy jelöli ki a konstrukcióban a diszkurzív szerepeket, (2) a történetben ő válik a megmentővé, (3) és szerepe az állampolgárok által is jól azonosítható. Mivel erőteljesebben kötődik egy vezető személyhez a jelenleg, ezért érdemes egy politikai vezető – ez esetben Orbán Viktor – szemszögéből vizsgálni a konstruálás folyamatát, tendenciáit.

A kutatás célja a válságkonstrukció és ellenségképzés elméleti keretének kifejtésén túl milderre empirikus példaként Orbán Viktor március 15-i beszédeit diszkurzív-interpretatív módon elemezni, azoknak ellenségképző motívumait kiemelni, valamint a történetben kialakított szerepeket és egymáshoz való viszonyukat ismertetni. A tanulmány alapvetően hat részre tagolódik, amelynek első négy fejezete a válságkonstrukció és ellenségképzés elméleti keretét foglalja össze, valamint a vizsgálódás kiindulópontjait. Az ötödik rész vizsgálja Orbán Viktor narratívájának kontextusát, a hatodik rész pedig a politikai vezetői narratívára adott empirikus példaként vizsgálja Orbán Viktor történetében alkotott három szerep (áldozat, üldözött és megmentő) nyelvi-diszkurzív megjelenéseit az inkumbens miniszterelnök két ciklusán keresztül adott március 15-i beszédeiben 2010 és 2018 között.

2. Válság- és ellenségkonstrukció

A politikai vezető a cselekvései köré különböző történeteket alkot, amelyeknek segítségével magyarázza és legitimálja intézkedéseinek okát, programjának jelentőségét. Célja narratívájával meggyőzni a választókat politikájának, döntéseinek helyességéről és szükségszerűségéről. Mivel válság esetén a politikai vezetőnek több döntést kell hoznia és cselekedeteinek súlya és azoknak következménye felerősödik, így a politikai vezető szerepe is felértékelődik, hiszen – a strukturalista felfogás szerint – a válság megoldásához kiemelkedő vezetőre van szükség. Ugyanakkor a konstruktivista megközelítés azt mondja, hogy a plebisziter vezető maga is „keresheti” ezen krízishelyzeteket, új konstrukciókat létrehozva és számára kedvező módon alakítva azokat. A válság eredetét vizsgálva két típusát különböztethetjük meg: (1) exogén jellegű válság esetén a probléma kívülről érkezik, a politikai vezető pedig diskurzusával és cselekvéseivel erre reflektál. (2) Endogén válsággeneráláskor a vezető tudatosan, maga hozza létre a normál állapottól eltérő helyzetet, külső sokkhatás nélkül (Körösényi–Illés–Metz, 2017) A válság konstruálásának szempontjából mindkét lehetőség fontos, hiszen a beszélő narratívájában a kívülről érkező sokkot is alakíthatja úgy, hogy abból politikai előnye származzon. Ennélfogva a válságra adott reakció határozza meg, hogy az adott szituációt milyen jelentéssel ruházza fel, milyen történetet alkot köré, azaz hogyan konstruálja meg saját *valóságát*. A beszélő-cselekvő maga is létrehozhat olyan krízishelyzetet, melyet narratívájában exogén jellegűnek definiál. A válsághelyzet okozójaként pedig bűnbakokat jelöl ki ellenségképeket teremtve. Tehát a politikai vezető vagy külső válságot formálva, vagy újat konstruálva történeteket alkot, melyekben különböző szerepeket jelöl ki, köztük a válság

okozójaként megnevezett ellenséget, valamint a vele szimpatizálók csoportját. Saját maga szerepének pedig kitüntetett pozíciót biztosít, hiszen az általa kreált történet „főhőseként” jelenik meg a *megmentő* szerepében. Azonban a magát főhősként bemutató történetnek a választók tapasztalatai és valóságképe korlátot jelent, hiszen nem minden narratívát fogadnak el legitimnek (Metz, 2017b). E történetnek illeszkednie kell a kontextusba, a korszakba és a választók valóságképebe, hiszen ezen narratívákat a vezető és vezetettek együttes, közös cselekvése és interakciója hozza létre (Grint, 2014). A narratívához tartozó saját szerep is konstrukciónak tekinthető, így a vezető karizmája is társadalmi konstrukció, azaz nem személyes készség, jellemvonás, hanem a vezető létrehozásán és a vezetettek elismerésén és alávetettségén alapuló konstrukció (Weber, 1987; Grint, 2014). Ahhoz, hogy e legitimitást megkapja, magát közösségének védelmezőjeként, megmentőjeként kell bemutatnia, illetve ellenségképet kell létrehoznia, hogy vele szemben tudja pozícionálni kiemelkedő szerepét.

Tehát a tanulmány alaptézise, hogy a politikai vezető narratívaalkotása egyik fő eszközként az ellenségképzés tekinthető, amely során különböző szerepeket hoz létre. A konstruáló diskurzusában megalkotja és tulajdonságokkal ruházza fel mind saját, mind pedig ellenségének csoportját. A konfliktus, vitahelyzet mentén jelöli ki saját helyét és álláspontját, kialakítva egy ellentétes viszonyrendszert a szerepek között. A konstruáló ellenfeléről egy ellenségképet alkot, melyet negatív attribútumokkal illet.

Az ellenség és az ellenségkép az ellenséges viszony két aspektusát írja le, amelyek nem határozottan elválasztható fogalmak, köztük bizonyos mértékű átfedés van.

A társadalmi szerveződések kezdete óta a csoportok és csoporttagok között vitahelyzetek, konfliktusok, ellentétek alakulnak ki, létrehozva az ellenség fogalmát. „Egy cselekvő közösség nem létezhet vagy nem képes a túlélésre kapcsolatok és ellentétek, konfliktusok és kompromisszumok, illetve valamilyen jellegű konszenzus megteremtése nélkül.” (Koselleck, 1998: 12.). Minden közösség részét képezi a viszálykodás egymással, illetve más, az adott csoporttól különböző egyénnel, kollektívakkal. A népcsoportok így az őskortól kezdve a hordatársadalmakon, középkori szervezkedéseken át a modern államok kialakulásáig konfliktusban álltak egymással, amelyek háborúskodásban, katonai összecsapásokban teljesedtek ki. Az ellenség így egy jól meghatározható szerep formájában testesült meg. Az ellenfél, az ellentétes oldal a csatamezőn jelent meg, ahol a cél annak fizikai megsemmisítése, felszámolása volt, hiszen a saját csoport biztonságának megszűnése valós kockázatot jelentett.

Megjegyzendő azonban, hogy az ellenségkép kreálása nem a modern politika terméke, ugyanúgy ősi toposznak tekinthető, mint ahogyan az ellenség is. Gondoljunk csak a vikingekre, akiket szörösnek, igénytelennek, barbárnak és könyörtelennek ábrázolt az akkori korszak, vagy a kalandozó magyarokra – akiket szintén hasonló attribútumokkal ruházott fel a korabeli köznyelv –, esetleg magyar szemszögből a törökök jellemzésére. Vallási, kulturális és területi különbségek egyaránt konfliktusokat szültek, ami által ellenségképek jöttek létre mind a köznépvilágban, mind pedig a hatalmi elit konstruálása révén. Az ellenségkép létrehozása megkönnyítette a katonák motivációját a harcra, illetve a saját csoporthoz (nemzethez) való lojalitás megőrzését és erősítését.

Az ellenségkép tehát „egy személy, csoport, eszme vagy szervezet veszélyes és ártalmas mivoltával kapcsolatos meggyőződés”, egy eltúlzott, felnagyított elképzelés a kreált és interszubjektív szereplőről és annak veszélyességéről és kártékonyágáról (Pál, 2018).

Azonban az ellenség és az ellenségkép viszonya nem választható el teljesen egymástól, előfordulhatnak a kettő határvonalán létrejövő összefüggések, ahol az ellenségből ellenségkép, vagy ellenségképből ellenség rajzolódik ki, pl. (1) általánosításból fakadóan ellenségkép jön létre, ahol a konstruáló a közösség egy ténylegesen ártó tevékenységet folytató részéből általánosít a közösség teljes egészére, azaz azonosítja a részhalmazzal a teljes halmazzal (pl. az összes muszlim terroristaként való beállítása); vagy (2) egykori tényleges ellenség múltból táplálkozó emlékéből, korábbi harc, konfliktus következményeként ellenségkép jön létre.

A konstruktivizmus keretein belül maradva viszont elsősorban arra koncentrál a tanulmány, ahol az ellenségképet diskurzusában tudatosan és célzatosan hozza létre annak kreálója, az ellenségképet narratívájában *de facto* ellenségnek nevezi, vagy a maga alkotta valóságán belüli értelmezésben annak láttatja.

A konstruáló nyelvi megnyilvánulásaiban gyakran visszatér az ellenségeskedés az előzőekben leírt kontextusához, háborús retorikát alkalmazva. Nyelvezetében így olyan elemek jelennek meg, amelyekben az ellenség a konstruáló által védelmezett közösség biztonságára tör, aminek következtében a beszélő az ellenséggel egy folytonos harcot folytat, csatákat vív, és csak annak megállítása, legyőzése jelenthet megoldást.

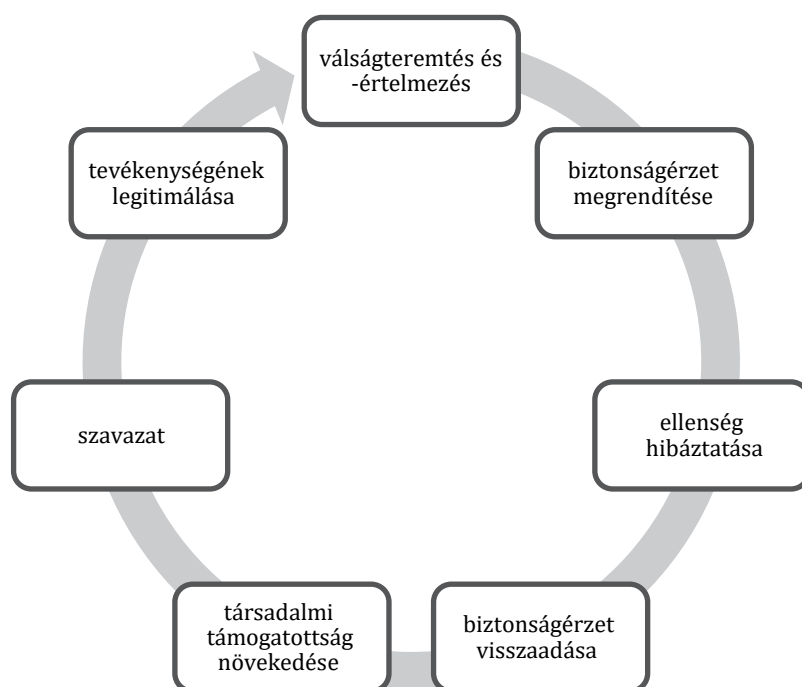
Érdemes megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy a diskurzuselemzés során a konstruáló narratívájába kell helyezkedni, az ellenségkép vizsgálata mégis valamelyest külső, elemzői nézőpontot igényel, amely során megállapíthatóvá válik, hogy egy adott interakció során *valakinek* sajátos fogalmi keretekben megjelenő meggyőződése, hiedelmei vannak *valakiről/valamiről*, ezáltal teremtve meg az ellenségképzés diszkurzív stratégiáit, szerepeit. Emellett még az ellenség az ellenséges érzület tárgyára, valamint az ellenséges cselekedet célpontjára vonatkoztatható fogalom, addig az ellenségkép az ellenséges érzület alanyára, illetve az ellenséges cselekedet aktorára vonatkozik (Levinszon, 2007).

3. Az ellenségképzésből adódó politikai előny

A politika állandó ellentétekre épül, folyamatos vitahelyzetekre, így „a politika nem létezik az érintettek folyamatos jelentésadása nélkül, ami pedig rivalizáló jellegű, vagyis az egyetértés és az elutasítás mentén szerveződik” (Szabó, 2003: 84.). A politika konfliktusos természetéből adódóan a különböző szerepek is az egymáshoz viszonyított ellentétek révén jönnek létre: „a politikai vitaszerepek az egyetértés és vitatkozás, az elfogadás és elutasítás különböző szintjein helyezkednek el, s a vitázó saját helyét és álláspontját is ezen szerepekhez viszonyítva jelöli ki” (i. m. 86.). A beszélő retorikájával szerepeket hoz létre, amelynek része az ellenség megkonstruálása, illetve saját csoportjának önmeghatározása. „Egy cselekvő önmeghatározásához ellenfogalmak tartoznak, amelyek a mások ellenében megfogalmazott „mi”-t nemcsak artikulálják, hanem megkülönböztető jegyekkel is felruházzák” (Koselleck, 1998: 14.). Tehát a beszélő narratíváján belül bipolarisként, kétosztatúként mutatja be konstruált világát, amelyben a „mi”–„ők” dichotómia érvényesül, ahol ő maga *ipso facto* a többszám első személyből nyilvánvalóan következően a „mi”-csoport része, és amely morális többlettel rendelkezik az ellentétes csoporttal, az ellenség csoportjával szem-

ben. A beszélő saját csoportját a *kozmosz* világához tartozónak mutatja, amely „rendezett és kiszámítható, mert a dolgoknak megvan a maguk helye és neve, valamint az igazság és a jószág dominál benne”. Ezzel szemben a *káosz* minden, ami a kozmoszon kívül van, az ellenség világa, amelytől a beszélő csoportjának tagjai félnek és rettegnek, mert kaotikus és ismeretlen, minden rossz és pusztító erő forrása. Ezért „a közösség legfontosabb feladata, hogy megvédje önmagát a káosz pusztításaival és veszélyeivel szemben” (Szabó, 2003: 86.). Az ellenség veszélyességének érzetével tehát az ellenséggel szembeni morálisan „jó” oldal biztonságérzete megrendül, ezért az egyedüli kiutat annak legyőzésében látja.

1. ábra. Az ellenségképzés politikai előnnyé való transzformálásának körforgása.

Forrás: Saját ábrázolás.

A dolgozat azonban a beszélő helyzetéből értelmezi a narratíván belüli viszonyokat, ahol *nota bene* az ellenségképzés célja annak fenntartása, amennyiben abból előnye származik. Ennélfogva az ellenségképzésből származó politikai előny az alábbi hierarchikus sorrend mentén haladva valósulhat meg:

(1) A beszélő narratívájában valamilyen válsághelyzetet teremt, akár exogén válságra reagálva, akár endogén krízist létrehozva;

(2) amely által a beszéd célközönsége, azaz a „mi”-csoport biztonságérzete megrendül, hiszen egzisztenciális veszélyt érzékel.

(3) A beszélő narratívájában a válsághelyzet okozójaként bűnbakot jelöl ki, megnevezi az ellenséget és annak csoportját, hozzájuk pedig bizonyos jellemzőket rendel ellenségképeket teremtve.

(4) A beszélő narratívájában azt az érzetet kelti, hogy a válság megoldása, a biztonság visszaadása csakis egy heroisztikus harmadik fél, egy karizmatikus politikai vezető – rendszerint az ellenségkép kreálója, tehát önmaga – személyében lehetséges.

(5) Mindezen konstrukciót a beszélő politikai eszközként használja fel társadalmi támogatottságának növelése érdekében (amennyiben ezen szerepeket a közösség is elfogadja, elismeri, illetve, ha magát képes azonosítani a „mi”-csoporttal).

(6) A társadalmi támogatottság végül szavazattá transzformálódik,

(7) aminek eredményét a politikai vezető beszédében, illetve narratívájában programjának, cselekedeteinek legitimálásaként, igazolásaként, vezetésének felhatalmazásaként mutat be. Az ellenségképzés „sikerességének” következtében pedig folytatja ezen mechanizmust, körforgást.

Tehát az ellenségképzés végső soron politikai előnnyé alakítható. Azzal a retorikával, miszerint az ország biztonságát folyamatosan kívülről fenyegetik, egyre magasabb szintet ér el a gyűlöletből és a sértettségéből, áldozati szerepből fakadó nyelvi és fizikai agresszivitás, így annál magasabb arányúvá válik a miniszterelnök és a kormány iránti bizalom (Gudkov, 2007).

„Ahhoz, hogy egy társadalmi szereplő »ellenséggé« váljon, egy sor általános tulajdonságot kell kapnia: arcának meghatározatlanná, cselekedeteinek előreláthatatlanná kell válnia, olyan aszociális erőként kell megjelennie, amely nem ismer semmiféle normatív vagy konvencionális korlátozást” (i. m.). Azaz általában absztrakt ellenségképet konstruál a vezető, amit nem lehet személyhez, konkrét aktorhoz kötni, viszont meghatározott, egzakt cselekedeteket kapcsol hozzá, amelyek mindenképpen ártó szándékúak.

Azonban az ellenségképzés csak abban az esetben lehet sikeres, ha (1) „nem működnek vagy meggyengülnek benne a pozitív értékkötések, (2) megroppannak a társadalmi együttműködés alapelvei, (3) elbizonytalanodnak a társadalmi integrációt elősegítő alapértékek, (4) hiányzik például az individuális sikeresség és a csoportos teljesítmények elismerése, (5) elhomályosulnak a társadalmat összefogó és egyesítő értékjavak és szimbólumok” (i. m.). A veszteség, a megaláztatás, a vereség érzete következtében tartós félelmi állapot alakul ki, amelyek révén integratív mechanizmusok jönnek létre, amik „felerősítik az emberekben az egymáshoz tartozás közösségi érzését, az egymás iránti szolidaritás különféle kollektív – valós vagy vélt – veszélyek fenyegetésével szemben” (i. m.). Ha a narratíva szerint ezt a veszélyt csak a történet alakítója tudja elhárítani és a biztonságérzetet is csak ő tudja visszaadni, akkor az állampolgárok bizalmukat belé vetve rá fognak szavazni.

4. Egységesítő retorika és az ebből fakadó konfliktus módosított drámaháromszög-modellje

Az előzőekben kifejtettek alapján a beszélő diskurzusában bipoláris világgépet állít fel, saját valóságában az emberek két csoportra oszthatók: a „mi” csoportra, azaz azokra, akik azonosulnak az ő álláspontjával, illetve a velük ellentétes „ők” oldalra. Ennek nemcsak az ellenség csoportja a része, hanem azok is, akik a beszélővel nem szimpatizálnak. Retorikájában mindkét oldalt egységesnek kezeli, egységként tekint rájuk. „Bár a nyelvezet látszólag csupán az így jellemzett csoportot festi le ellenségként, valójában azok ellen is irányul, akik nem osztják a beszélő álláspontját” (Edelman, 1998: 99.).

Azzal, hogy egy csoportba tartozónak láttat mindenkit, aki nem része saját csoportjának, egységként tud hivatkozni rájuk, egy közös ellenségként, akit le kell győzni. Ezáltal bárkit az

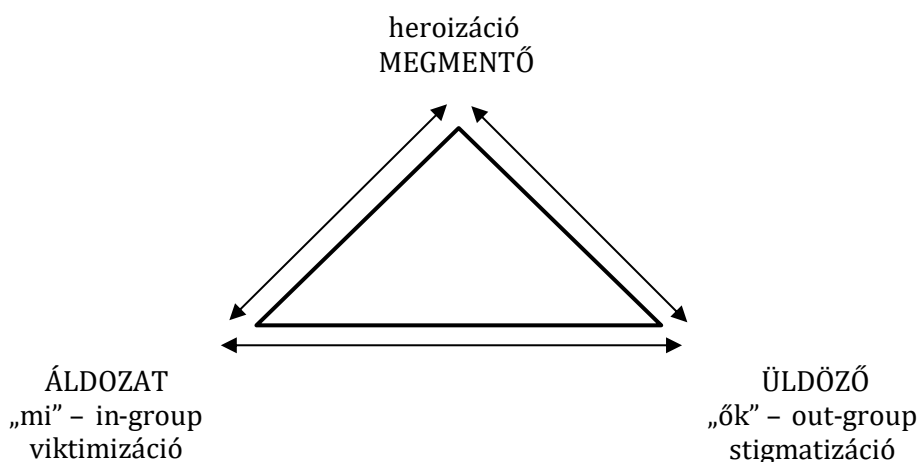
ellenség szövetségének, „bérencének” tud nevezni, egy kategóriába tudja őket sorolni. „Mindennapos politikai jelenség, hogy össze nem függő témákat nyelvileg összekapcsolnak az őket valamiképpen magában egyesítő ellenség természetéről folytatott beszédben” (Edelman, 1998: 92.). Az „*aki nincs velük, az ellenünk van*”-elv mentén a velünk nem szimpatizálók egyikét sem lehet beengedni a „mi világunkba”, a jók és igazságosok világába. Így a tárdadalom negatív sérelmei, mély problémái okozta felelősséget a beszélő retorikájában ráhárítja az ellenségre és csoportjára, elterelve a figyelmet azokról az ügyekről, gondokról, amelyeket nem tud vagy nem akar kezelni, esetleg ő maga az okozója. Minden rossz forrásaként az ellenséget nevezi meg.

A kétosztatú világnézet révén a saját csoport pozitív tulajdonságokkal való felruházásával kiválóságérzet alakul ki a csoport tagjaiban, morális fölényt, felsőbbrendűséget éreznek azokkal szemben, akik nem tagjai ennek a csoportosulásnak. Ebből kifolyólag növekszik egységtudatuk, nő a lojalitásuk mértéke, illetve az ellenségtől való félelem következtében megerősödik a társadalmi összetartozás (Gudkov, 2007). Ennélfogva a beszélő narratívájában a saját maga csoportjának tagjaira felsőbbrendű emberként hivatkozik (Übermensch), ahol a rajtuk kívül állók erkölcsileg alsóbbrendűek (*Untermensch*), amely folytán legitimációt éreznek az ellenség csoportjával szembeni bármilyen jellegű cselekvésre (Koselleck, 1998: 17.). A nyelvi konstrukció így cselekedetté, cselekvésre ösztönzővé válik.

Az éles megosztottság következtében „egyes törésvonalak elmélyülnek, miközben mások összeforrnak” (Edelman, 1998: 94.). Minden probléma megközelítésében kétféle álláspont válik érvényessé, egy fekete-fehér világkép alakul ki.

Tehát a beszélő retorikájával igyekszik dichotóm módon felosztani a narratívájában konstruált világát, amelyben két táborra polarizálódik a konfliktus, létrehozva a saját („mi”) és az ellensége („ők”) csoportját. Azonban lényeges, hogy mivel ezeket a szerepeket ő maga határozza meg, így saját magának kitüntetett szerepet biztosít. Mindez Eric Berne (1997) tanítványától, Stephen Karpmantól (1968) adaptált drámaháromszög-moddellel szemléltethető.

2. ábra. Stephen Karpman és Eric Berne drámaháromszög-modellje
Pál Gábor (2018) módosított értelmezésében.

Forrás: Berne és Pál alapján módosított saját ábrázolás.

Eric Berne amerikai pszichológus a társas érintkezés vizsgálata során alakította ki a *tranzakcióanalízis* fogalmát. A *tranzakció* a társas érintkezés egysége: amint egy társas összejövetelen az egyik fél beszélgetésbe kezd vagy jelzi, hogy tudomásul vette a többiek jelenlétét, *tranzakciós ingert* hoz létre, amellyel a *tranzakciós választ*, azaz a másik fél reakcióját váltja ki. „Az egyszerű tranzakciós elemzés annak a megállapításával foglalkozik, hogy milyen én-állapotok módosították a tranzakciós ingert, és milyenek váltották ki a tranzakciós választ.” (Berne, 1987: 38.). Berne e társas érintkezések, emberi játszmák során felvett és cserélődő egyéni szerepekre ültette át Stephen Karpman drámaháromszög-modelljét.

A modell szerint a társas érintkezés, a tranzakció drámáinak jelentős része leírható a háromszög csúcseinál lévő *Áldozat (Victim)*, *Üldöző (Persecutor)* és *Megmentő (Rescuer)* szerepeivel (2. ábra). Minden egyén egy-egy tranzakció során valamely szerepben jelenik meg, a felvett szerepek pedig szituációkként cserélődnek, nem állandósult részei a személyiségnek. Azaz egyes helyzetekben az egyén áldozatként jelenik meg, míg más körülmények között felveheti az üldöző vagy akár a megmentő funkcióit. Így az ábrán a nyilak azt jelölik, hogy a tranzakció szereplői, a „játékosok” bármelyik pozícióból átválthatnak bármelyik másikba, valamint egyszerre többel is azonosulhatnak (Karpman, 2014). Ezen szerepfelfogások általában konfliktus esetén valósulnak meg, viszont Karpman drámaháromszögnek nevezte el, mivel a pozíciókba a társas érintkezés során nem feltétlenül automatikusan kerülünk, sokkal inkább egy színdarabhoz hasonlóan felvesszük azokat, *megjátssza* az egyes szerepeket és a hozzájuk tartozó homlokzatot (elvárt magatartásformát, környezetet) (Goffman, 2000).

Tehát Karpmanék eredetileg valós élethelyzetekben felvehető tényleges szerepek leírására alkalmazták az áldozat-üldöző-megmentő-sémát, amelyet a tranzakcióanalízis fogalmához, az emberek közötti játszmákhoz csatoltak. Ehhez képest Pál Gábor több ponton is átértelmezte a modellt: egyrészt nem személyközi (interperszonális), hanem csoportközi-társadalmi szinten alkalmazta a drámaháromszöget, másrészt nem ténylegesen felvett, a viselkedés során követett szerepekként, hanem narratíva-alkotásként kiosztott szerepekként értelmezte őket (Pál, 2018). Ezen módosított meghatározás szerint értelmezi a tanulmány e szerepek definícióit.

(1) Az *áldozat* a politikai vezető narratívájában a saját csoportjának („mi”) jellemzésekként jelenik meg és viktimizációs jegyekkel bír. Valamilyen válsághelyzet negatív hatása révén szenvedő csoportnak láttatja magát, melynek okozójaként az ellenséget azonosítja. Alapvetően pozitív tulajdonságokkal látja el a jó és igazságos *kozmosz* világához tartozókat (Szabó, 2003), retorikájában mégis azt hangsúlyozza, hogy bár a csoport érdemes lenne a jólétre, a biztonságra, azonban az ellenség ezt nem engedi, meggátolja kiteljesedésüket, elnyomja őket. Tehát a saját csoport az ellenség csoportjának viszonyában konstruálódik.

(2) Az *üldöző* alkotja az ellenség csoportját, melyet a beszélő mindig negatív színben tüntet fel, interszubjektív, pejoratív tulajdonságokkal ellátva. Rendszerint minden baj, probléma, válság kialakulásáért bűnbakként őt/őket hibáztatja. „Ők” a *káosz* világához tartoznak, amely kaotikus és ismeretlen, minden pusztító erő forrása (Szabó, 2003). A beszélő történetében az üldöző jelenik meg támadó félként, ezért az üldözőket fel kell számolni, mivel csak kárt okoznak az áldozatok számára. Karpman és Berne értelmezésében ekkor válik az

áldozat üldözővé, hiszen üldözve az ellenséget, annak megszüntetéséért harcol, a politikából való kiszorításáért küzd (legalábbis retorikájában ezt hangsúlyozza).

(3) Ugyan a politikai vezető narratívájában megjelenő „mi”–„ők” dichotómiára, kétpólusú világrépre a fentiekben a szerző többször is kitért, ám bator korábban kevés szó esett a dráma harmadik szereplőjéről, a *megmentőről*.

A koncepció szerint ezen szerepeket maga a konfliktus feloldójaként megjelenő megmentő hozza létre, abból a célból, hogy saját magát tüntesse fel heroisztikus szerepben. A háromszög legfelső csúcsán elhelyezett megmentő – mintegy érzékeltetve, hogy e szerep valamelyest különbözik a másik kettőtől – a két pólust meghaladva a konfliktus fölé emelkedik. A beszélő önmagát azonosítja e szereppel, úgy véli, hogy a válság megoldása csakis általa lehetséges. Ebből adódóan érdek számára az, hogy e konfliktus – azaz maga a válság – fennmaradjon, a viszály meglegyen a két oldal között, s magát karizmatikus hősként, vezetőként ábrázolja. Történetében viszont követőinek abszolút boldogságát, a társadalom jólétének megteremtését, az állampolgárok biztonságának fenntartását tűzi ki célul, ehhez pedig felhatalmazásként a választások eredményeit, azaz győzelmét használja, legitimálva ezáltal minden tevékenységét. Körösi András e politikai vezetőt Max Weber nyomán *plebiszciter vezérként* definiálja, ahol tartalmilag a karizmája, formailag a népszavazás, vagy ahhoz hasonló mobilizáció legitimálja uralmát (Körösi, 2017).

A megmentő ugyan harmadik szereplőként van bemutatva, de mivel ezen szerepek átjárhatóak, és a diszkurzív elemzés során a vezető retorikai beszédében megjelenő konstrukciókat vizsgáljuk, így értelemszerűen a megmentő a „mi”-csoport tagjaként, annak vezéréként jelenik meg.

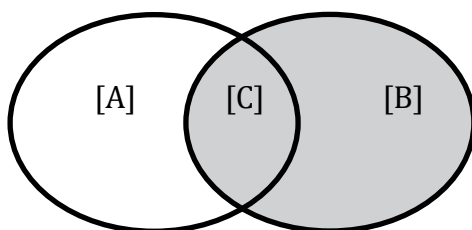
Tehát maga a megmentő, a narratívaalkotó hozza létre e szerepeket és konstruál egy saját diskurzusában értelmezendő valóságot, ahol csakis e szerepek érvényesülhetnek. A világot két részre osztja, amelyben az egyének vagy mellette állnak vagy ellene, nincsen köztes állapot, csak barát és ellenség létezik (Schmitt, 1998). A konstruálónak – ez esetben a politikai vezetőnek – valójában érdeke az ellenségkép fenntartása, hiszen a válsághelyzetben az állampolgárok úgy érezhetik, nem teremthető meg a jólétük, a szabadságuk, a biztonságuk, nem maradhat fenn kultúrájuk, amíg az ellenség létezik, a konstruáló pedig narratívájában magát e biztonság feltételének megteremtőjeként jeleníti meg, aki elpusztítva a „gonoszt”, hozza el újra a békességet országának. Így míg az általa alkotott történetben célja az ellenség felszámolása, addig valójában az ellenségkép fenntartása válik valós érdekévé. Ha retorikájában azt hangsúlyozza, hogy a konfliktus feloldása csakis ő általa lehetséges, akkor a közösség is megmentőként fogja azonosítani. Minél mélyebb, átfogóbb válságnarratívát teremt, annál nagyobb veszélyként tudja bemutatni ellenségét, és annál többen azonosítják egzisztenciájuk elvesztésének okozójaként a megmentő által konstruált ellenséget. Így minél többen bíznak a megmentőben, a konstruálóban, a narratíva alkotójában, az adott politikai vezetőben, annál többen szavaznak végső soron rá, s a vezető annál nagyobb legitimációként használja fel a választási eredményeket tevékenységének folytatásához.

5. Az ellenségképek típusai

A politikai ellenségkép konstrukciója során különböző ideáltipikus kategóriák jöhetnek létre a diskurzusokban attól függően, hogy a beszélő narratívájában a veszélyforrást kitől és honnan eredeztetőnek definiálja. A diszkurzív elemzés során azt vizsgáljuk, hogy ki a szereplő és mire készül, illetve a diskurzus hogyan konstruálja meg az ellenséget. A létrejövő ellenségkonstrukciókat megkülönböztetjük (1) a saját csoport helyzetéhez való viszony (*külső-belső ellenségkép*), (2) az ellenségeskedés feltételhez kötöttsége (*abszolút-relatív ellenségkép*), (3) az ellenség fizikai jelenlétének vagy elvonatkoztatottságának jellege (*konkrét-elvont ellenségkép*), valamint a (4) az ellenségkép időbeni megjelenése alapján (*potenciális-aktuális ellenségkép*) (Pál, 2018).

5.1. Külső és belső ellenségkép

3. ábra. Külső és belső ellenségképek csoportthalmazai, ahol [A] halmaz jelöli a beszélő narratívájában létrehozott saját csoportját („mi”); [B] halmaz jelöli az ellenség csoportját, azaz a *külső ellenséget* („ők”); és [C] halmaz a *belső ellenséget*, amely része az [A] halmaznak, de különbözik az [A] halmaz [C] halmazon kívüli elemeitől.

Forrás: Saját ábrázolás.

Az ellenségképnek e típusa az alapján tagolódik, hogy a beszélő [A] saját csoportjához képest a politikai, illetve fizikai térben hol helyezi el [B] az ellenséget és annak csoportját. Ez attól függ, hogy saját csoportjának határa meddig húzódik, így lehetnek szűkebb és tágabb értelmezései.

Külső ellenségképként [B] megjelenhet az országon kívüli, külföldi személy/csoport; a keresztény kultúrát nem gyakorló személy/csoport; a saját szimpatizánsain kívüli személyek; vagy a saját csoportjának valamely homogén tulajdonságával ellentétes jellemmel bíró, ezáltal kívül lévő személy/csoport.

Így [C] belső (kvázi-külső) ellenségkép akkor képződhet, ha az a saját csoportnak [A] valamilyen módon része, mivel van olyan tulajdonsága, amely a saját csoport elemeire is jellemző, azonban a „mi” halmazának nem teljesen része, nem rendelkezik a saját halmazra jellemző minden tulajdonsággal. A beszélő retorikájában ezt úgy jeleníti meg, mintha a belső ellenség befurakodott volna az ő csoportjába, ahonnan ki kell őt szorítani. Az egykori szövetséges, az áruló vagy bárki, aki valaha a „mi közösségünkhöz” tartozott, a saját kategóriánk részét képezte, majd összeállt az ellenséggel, az ő szövetségesévé vált, az átesett a C-vel jelzett kategóriába. Így egy egységesítő retorika keretében a belső ellenség egyben a

külső ellenség részét is képezi, őket egy csoportba tartozónak állítja be a narratíva alkotója [B=C], pl. a külső ellenség „bérencének” aposztrofálja a belső ellenséget, létrehozva egy kvázi-külső ellenségképet.

5.2. Abszolút és relatív ellenségkép

Abszolút és relatív ellenségképzés esetén a konfliktus feltételhez kötöttsége alapján különítjük el egymástól a két fogalmat. Ha a beszélő narratívájában úgy jeleníti meg az ellenségét, mint aki mindig is az volt, jelenleg is az és az is marad, akkor abszolút ellenségképet konstruál, hiszen azt állítja, hogy ezen változtatni nem lehet és nem is kíván. Nincs olyan feltétel, amelynek teljesülése esetén már nem áll fel az ellenséges viszony, azaz az ellenségeskedés abszolút és totális. Így ez általában háborús helyzetekben, illetve retorikában alakul ki, ahol nincs esély változtatni a kapcsolaton. Abszolút ellenségként tűnt fel egykoron a területileg idegen barbár; a keresztények körében üdvösséget nem nyerhető morális idegen, a pogány; illetve az antiszemita retorikában a faji alapon gyűlölt zsidóság. Őket nemcsak erkölcsileg alsóbbrendűként (*Untermensch*), hanem nem emberként (*Unmensch*) definiálták (Koselleck, 1998). Ideológiai alapon a kommunizmus abszolút ellenségei voltak a tőkésék, a kizsákmányolás, az imperializmus stb., ma pedig a demokrácia abszolút ellenségeinek számítanak morális-erkölcsi és biztonságpolitikai alapon a terroristák és annak támogatói, mivel ők semmilyen körülmények között nem válhatnak szövetségeseinkké, feltétel nélkül ellenségeink maradnak és a cél a terrorizmus totális megsemmisítése (Szabó, 2006).

A relatív idegenhez való ellenséges viszony azonban feltételhez, kondícióhoz kötött, nincs feloldhatatlan ellentét a felek között, így megegyezés alapján feloldható a konfliktus. Ha megfelel a feltételeknek a rivális, nem ellenség többé. A Fidesznek az Európai Unióhoz való viszonya általában relatív, hiszen amennyiben valamennyi uniós és európai vezető elfogadja az orbáni migrációs politikát, illetve a narratíva helyességét, a viszály megszűnik.

5.3. Konkrét és absztrakt (elvont) ellenségkép

E típusok tagolódása a fizikai térben való jelenlétük, illetve elvonatkoztatott jellegük alapján történik. Azaz amennyiben a narratívában megnevezett ellenlábás egy pontosan meghatározható személy, intézmény, csoport, szervezet vagy fizikai lény (pl. NATO, Európai Unió, Soros György), abban az esetben konkrét ellenségképről beszélünk. Azonban, ha ellenségként csak egy elvont fogalom van megnevezve, amelyet nem tudunk személyhez kötni, beazonosítani, csupán egy nonfiguratív dolog (pl. globalizáció, bankok hatalma, kizsákmányolás, imperializmus, spekulánsok, idegen nyavalya), akkor absztrakt ellenségképzés történik.

Az ellenségképzés gyakran él háborús retorikával, hiszen egy kettéosztott világot vizionál („mi”–„ők”) a nemzeti egység fontosságát, a győzelembe vetett hit feltétlen bizalmát, és a támadók, az ellenségek bűnhődésének ígérését hangsúlyozva (Szabó, 2006). Ez pedig megköveteli, hogy ne csupán elvont ellenségfogalmakat állítson fel a konstruáló, hanem azonosítsa a tett elkövetőjét, bűnbakot találjon. Így gyakran absztrakt problémák mögé konkrét

és szándékos károkozókat helyez a beszélő, ezáltal perszonalizálva a károkozást, a veszély forrását. Szabó Márton kiemeli, hogy „amikor a sajtóban, a rádióban és a televízióban olyan ellenségeket mutatnak be, akik egyszerre hús-vér emberek, és közösségünk pusztítására törnek, akkor az ellenség megszűnik elvont és absztrakt lény lenni, s mindenki személyes ismerősévé lesz. Létrejön az ellenséggel való (közvetített) személyes kontaktus és a perszonális gyűlölet lehetősége” (Szabó, 2006: 41.), azaz konkrét ellenségképpé válik.

5.4. Potenciális és aktuális ellenségkép

Az ellenség időbeni megjelenése alapján az ellenségképek potenciális csoportjai azok, amelyeket bármikor elő lehet húzni a kalapból, mindig jelen vannak, csak nem uralja különösebben a közbeszédet. Ha pedig ezen lehetséges, potenciális ellenségképekből kiemelünk egyet, az aktuális ellenségképpé válik és a közbeszéd, a politikai diskurzus szerves részét képezi. Bevándorlásellenesség a 2001-es státustörvény körüli kampányban is volt, majd évek múltán lekerült a napirendről, azonban 2015 óta újra aktuálissá vált nemcsak a migráció kapcsán, hanem a Demokratikus Koalíció határon túli magyarok elleni retorikája révén is. Tehát a potenciális csoport jelöli a lehetséges, bármikor napirendre emelhető ellenségképeket, az aktuális ellenségkép pedig azokra irányul, akikről éppen szó van.

6. Orbán Viktor történetének kontextusa

Orbán Viktor miniszterelnöki pozícióban első március 15-i beszédét 1999-ben mondta el, mára pedig hagyománnyá vált az ünnepség keretén belüli miniszterelnöki felszólalás. Mivel az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra való megemlékezés a beszédekre alkalmas ok, így nyilvánvalóan minden szöveg a múlt felidézésével, a hősökre való visszaemlékezéssel kezdődik. Azonban e szónoklatok egyben kampánytevékenységek is, választási években pedig különös figyelem összpontosul rájuk.

Bár Orbán Viktor 2010-ben még nem inkumbens vezetőként beszélt a nyilvánosság előtt, azonban érdemes e szöveget is vizsgálni a tendencia vizsgálata érdekében. Mivel még ellenzéki státusból szólt a nagyközönséghez, így e beszédnek különös jelentősége volt, hiszen az utolsó hivatalos alkalomnak bizonyult, ahol meggyőzhette az országot a rá való voksolásról. Később, reflektálva a március 15-i tematikára, a 2010-es kétharmados győzelmére „fülkeforradalomként” hivatkozott, ahol nem az utcán, harcokkal, hanem a szavazófülkében ért el változást. Tehát Orbán a 2010-es évet egyfajta újabb „rendszerváltásként” értelmezi, amely alapvető átalakulást hozott az ország életébe. Ennek elővetítése pedig már a március idusán elhangzott beszédében is fellelhető.

Orbán Viktor kormányzásának második ciklusában (2010–2014) intézkedéseinek többségét a 2010 előtti korszaktól való masszív eltávolodás motivációja adta, a válságnak – melyet narratívájában az MSZP-kormányzások hoztak létre – a kijavítása. Új rendszer kialakítására törekedett, melyet retorikájában is hangsúlyozott. A pénzügyi válság okozta gazdasági mutatók visszaállítása jelentette a célt, a külső függés megszüntetése és a nem-

zeti vagyon felvirágoztatása. Így ciklusának első ellenségképeit a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a multinacionális cégek és a külföldi székhelyű hazai bankok jelentették. Történetalkotása során pedig ezen függést okozó tényezőktől való megszabadulás vált sikeres kormányzása igazolásának eszközévé.

A 2014–2018-as ciklusában újabb válság lépett fel a migráció formájában: ugyan a politikai diskurzus főbb szereplői válságként értelmezték a migrációs helyzetet, a válságteremtést a vezetői narratíván belüli erős hangsúlyok jelentik, a helyzet eltorzítása, felnagyítása és az arra szükségállapotként való hivatkozás. Az exogén válsághelyzetet a konstruktivista forгатókönyv szerint formálja azáltal, hogy a migrációra mint tényleges válságra hivatkozik, amely bizonyos szempontok szerint biztonságpolitikai és integrációs problémát jelent. Azonban megjelenik az endogén, voluntarista válságteremtés is, például a migránsokra és Soros Györgyre mint – konstruált – egzisztenciális veszélyforrásra hivatkozva, akik az európai, keresztény kultúra válságát okozhatják. Beemeli nyelvezetébe a háborús retorikát, amellyel nyomatékosítja a folyamatos küzdelem, harcot, amit minden nap megvív azok ellen, akiknek célja Európa és Magyarország lerombolása. A szüntelen válságnarratívában így magát pozitív színben tudja feltüntetni, akinek egyedüli célja a nemzetállami identitás és az európai kereszténység megmentése, a biztonság visszaállítása. A válságot narratívájában állandósítja újabb és újabb migrációs hullámokat vizionálva, amelyek így konstans fenyegetettséget jelentenek a keresztény kultúrára, illetve a migránsok között megbújó terroristák miatt a közbiztonságra. „Az egymást követő terrorcselekmények és más incidensek sora megteremtette azt a lehetőséget, hogy a terrorizmus, a bűnözés növekedése és a migráció között összefüggést láttasson.” (Metz, 2017b: 249.).

Így a válsághelyzetre való hivatkozás megkönnyíti a politikai vezetők, köztük Orbán Viktor számára az ellenségképzést, amellyel a válság okozójaként és fenntartójaként hivatkozik a keresztény kultúra ellenségeire. Az általa felnagyított veszély révén pedig megrendül az állampolgárok biztonságérzete, aminek kiváltójaként a narratívában megismert ellenségeket azonosítják. A kormányfő retorikájával azt hangsúlyozza, hogy a megrendült biztonságot csakis ő tudja visszaadni, mindenki más pedig ez ellen harcol. Így követői megmentőként tekintenek rá, aminek következtében a miniszterelnök, kormánya és pártja társadalmi támogatottsága megnövekszik. Ennélfogva, különösen választási években fontossá válik a saját csoport áldozatként való ábrázolása – aminek okozójaként az ellenségre és annak csoportjára hivatkozik – illetve önmaga kiemelése a konfliktusból azáltal, hogy a válsághelyzet feloldójaként, megmentőként jeleníti meg magát.

7. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor március 15-i beszédeiben

7.1. 2010. március 15.

1. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2010. március 15-én elhangzott beszédében.

2010. március 15.	
ÁLDOZAT	sereghajtó, elnyomott, de tiszta, komoly, elszánt tekintetű, tehetséges magyarok
ÜLDÖZŐ	kicsinyes és önző országvezetők (MSZP-kormány); beletörődött és reménytelen baloldaliak; kommunizmus, idegen nyavalya
MEGMENTŐ	április 11.; egyetlen politikai erő: Fidesz; új korszak

Forrás: saját ábrázolás.

A tézis, amely szerint Orbán Viktor saját csoportját általában olyan áldozatként mutatja be, akiket az ártó szándékú üldözők elnyomnak, már 2010-ben is igazolódni látszik. Mivel a beszéd elsődleges célja az volt, hogy meggyőzze a választókat az MSZP-kormányok sikertelenségéről, kiemelve a 2002 óta tartó baloldali kormányzatok hibáit, így retorikájában ellenségként elsősorban az elmúlt nyolc év nyomorúságainak okozójaként a Medgyessy-, de legfőképpen a Gyurcsány- és az aktuális Bajnai-kormányt okolja. „Az ország vezetői meg sem próbáltak közös célokat kitűzni. Ők egész mással voltak elfoglalva. A saját kicsinyes, önző, anyagi érdekeikkel. Ha rajtuk múlna, egész Magyarországot belegyömöszölnék egy kis nokiás dobozba, és már vinnék is az offshore bankjuk páncélszekrényébe. A korábbi nagy célokat elgáncsolták és elföldelték. Éljenjárókból sereghajtókká tettek bennünket, a nemzet határokön átívelő egyesítése helyett a magyart magyarra uszították, a fiataloktól elvették az otthont-eremtést, a vállalkozóktól a Széchenyi-tervet, a nyugdíjasoktól az időskor méltóságát. Kihirdették a magyaroknak, ha mindez nem tetszik, el lehet menni az országból.” [1]. Tehát bár nem nevezi őket ellenségnek, retorikájával mégis ellenséget teremt, hiszen (1) a válság okozójaként reflektál rájuk, (2) negatív, ártó szándékú tulajdonságokkal ruházza fel őket, (3) a nemzet elnyomójának nevezi meg őket, és (4) elkülöníti őket a saját csoportjától, a kozmoszban élőkől. A konstrukció során ők mint országhatáron belüli konkrét ellenségek jelennek meg, hiszen mint a pártintézmény fizikailag is jelen van a térben.

„Mi azonban tudjuk, hogy ezek a tiszta, komoly és elszánt tekintetű magyarok mi vagyunk. Mi vagyunk, így festünk, amikor épp a helyes úton, a magunk útján járunk. Ők a megtestesült bizonyítékai, hogy a beletörődés és a reménytelenség, amely ma sok millió magyar ember lelkét megüli, valójában nem a magyar szívekben termett.” [1]. A „mi” csoportot pozitív tulajdonságokkal látja el, s egyben utal arra, hogy csak azok lehetnek igazi magyarok, akik őt követik, akik pedig a beletörődést és a reménytelenséget választják, azok maradnak a nem magyar szívűeknek az oldalán, ahol az MSZP szimpatizánsai vannak. Bár az MSZP mint országon belüli belső ellenség jelenik meg, mégis arra utal, hogy a magyarok csoportjában nem lehet baloldali, ők a magyarok táborától kívül állnak, belső-külső, azaz kvázi-külső ellenségek.

Emellett elvont és relatív típusú ellenségkép-kategóriákba sorolhatók, mivel nem tudjuk pontosan kikre utal a beszélő, illetve feltételekhez köti azt, hogy ők miért nem a tiszta szívű magyarok, azaz a „mi” táborába tartozók. Említi még a kommunizmust mint „idegen nyavalyát”, egyfajta potenciális ellenségként ábrázolva, amelyre bármikor lehet hivatkozni, hiszen az elnyomás alatt „eltorzította életünket”, és még mindig érezzük ennek hatását. Továbbá a kommunizmus külső ellenségként jelenik meg a szövegben idegen mivoltából adódóan, valamint elvontként és abszolútként, hiszen az ellenségeskedés feltétel nélkül mindig fennáll a szocializmussal.

Retorikájában egyértelműen beszél a megmentés eszközéről a Fideszre való szavazás formájában, amelyet egyfajta forradalmi narratívába ágyaz, így kötve össze a kormányzati tevékenységet a megmentő szerepével, amely a „reménytelenül hosszú télből” elhozza a tavaszt. „Itt a lehetőség. Mi, XXI. századi magyarok április 11-én a választással végbevihetjük a magunk forradalmát, amellyel véget vethetünk az elmúlt évek szégyenteli politikájának, és utat nyithatunk egy új korszaknak, amelyben a kormányzás visszaadja a magyar nemzet önbecsülését.” [1]. Egységre buzdítja a magyarokat, amellyel leváltható az MSZP-kormány: „Csak erőink egyesítésével, az ország színe-javának összefogásával dobhatjuk le a nyakunkból, csak közösen, csak együtt szabadulhatunk meg tőle.” [1]. Tehát igazolódik az az előfeltevés is, hogy beszédében igyekszik egységesítő retorikát alkalmazni, és két pólusra osztani a magyar társadalmat.

7.2. 2011. március 15.

2. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2011. március 15-én elhangzott beszédében.

2011. március 15.	
ÁLDOZAT	a magyarok egymásra találása a választáson; adósságterhes Magyarország
ÜLDÖZŐ	Brüsszel/EU; a lejáratás hazai szervezői; IMF; bankok; adósság
MEGMENTŐ	új alkotmány; kormányprogramok; adósságteher leküzdése

Forrás: saját ábrázolás.

A 2011-es beszédében Orbán ezúttal nem fektet nagy hangsúlyt az áldozati csoportra, csupán arról beszél, hogy a magyarok országa itt található, ahol a magyarok egymásra találtak a 2010-es választáson, ezzel is utalva arra, hogy azok nevezhetők magyaroknak, akik egységet alkotva a Fideszre szavaztak.

Már a második Orbán-kormány első évében megjelenik egy „brüsszelelles” és Európai Unió elleni retorika, utalva a nemzeti szuverenitás fontosságára: „Most sem hagyjuk, hogy Brüsszelből vagy bárhonnán bárki is diktáljon nekünk.” [2]. Azonban kiemeli, hogy az Európai Unióban „alantas és hazug támadások érték hazánkat, amelyeket itthonról szerveztek a magyarok lejáratására” [2], azaz narratívájában emellett, hogy külső ellenségképet alkot, mégis utal arra, hogy vannak belső ellenségeink is, akik egyben a külső ellenségek szövetségesei. Külső ellenségként jeleníti meg meg az ország felemelkedésének gátolójaként a Nemzetköz-

zi Valutaalap által okozott adósságterhet, mely a ciklus elsődleges ellenségkonstrukciójává vált a 2010-es évek elején különböző televízióban és újságban megjelenő hirdetések, illetve óriásplakátok formájában.

„Magyarország megállíthatatlan fölemelkedése” e beszédben is feltételekhez kötött, melyet csak az ország megmentője biztosíthat: ugyan elsősorban nem magát, a Fideszt vagy a kormányt jelöli ki e szerepre, hanem az új alkotmány mellett különböző kormányprogramokat és -tervezeteket, valamint a „*rettenetes*”, „*országunkat víz alá nyomó*” adósságteher leküzdését, amelyek nyilvánvalóan csak a kormány által jöhetnek lére, így végső soron megmentőként ebben az esetben is mint kormányfőt, önmagát és közpolitikáját jelöli ki.

7.3. 2012. március 15.

3. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2012. március 15-én elhangzott beszédében.

2012. március 15.	
ÁLDOZAT	igazságtalanságban szenvedő magyarok; a világpolitikai széljárás irányváltásának áldozatai
ÜLDÖZŐ	nemzetközi nyomás; idegen diktátumok; nemzetközi sajtó; kéretlen elvtársi segítség; európai bürokraták; adósság börtöne; spekulánsok uralma; a modern kor gyarmatosítói
MEGMENTŐ	munkából, személyes erőfeszítéseiből élő európai polgárok; erős nemzetek

Forrás: saját ábrázolás.

A március 15-i beszédek során nyelvezetében fokozatosan egyre erőteljesebben köszön vissza az „*idegen hatalmak*” általi elnyomásból való kitörés, melyhez megfelelő felvezetést biztosít az 1848-49-es forradalomra és szabadságharcra való emlékezés. Az ünnepi nyelvezet keretét biztosít számára, hogy visszatekintsen a múltba, és a magyarok áldozati szerepét hangsúlyozza, amelyben a kizárólag pozitív tulajdonságokkal rendelkező magyar nemzet számos méltatlan helyzetbe került. „*Temérdek igazságtalanság érte a magyarokat az elmúlt másfél száz évben, és sok igazságtalansággal nézünk szembe ma is. Pedig mi soha nem kívántuk a másét, és senkinek sem akartuk megmondani, hogyan éljen és mit gondoljon. Mégis többször áldozatául estünk a világpolitikai széljárás irányváltásainak.*” [3]. Az elnyomás pedig a múltban és a jelenben is külső erő hatására történik, külső ellenség formájában: „*A magyarok nem fognak idegenek diktátumai szerint élni, nem fogják feladni sem a függetlenségüket, sem a szabadságukat, és ezért nem fogják feladni a húsz év után végre valahára megszült alkotmányukat sem.*” [3]. A jelenlegi külső ellenséget emellett összekapcsolja a korábban is megjelenő külső–abszolút–elvonat ellenségével, a kommunizmussal, amikor az „*idegen kezek segítségét*” a „*kéretlen elvtársi segítséggel*” fűzi egybe, akik ma már nem „*váll-lapos egyenruhába*”, hanem „*jól szabott öltönybe bújnak*”. Tehát a 2012. évi beszédben is fellelhető a korábban kifejtett egységesítő retorika.

Orbán továbbá azt állítja, hogy a nemzetközi sajtó a valóságot elferdítve mutatja be a beszédét személyesen hallgató közönségről, azaz a „mi”-csoportról, így őket is külső és elvonat

ellenségeként ábrázolja. *„Ne tévessze meg Önöket, ha holnap azt olvassák a nemzetközi sajtóban, hogy csak néhány százán voltak itt a téren, és azok is a kormány ellen tüntettek.”* [3].

Ugyan sem az ellenség, sem az ellenfél kifejezés nem hangzik el ebben a beszédben, mégis ellenséget képez, amikor az „európai bürokratákat”, a „spekulánsok uralmát” és „a modern kor gyarmatosítóit” helyezi a magyarok ellen dolgozók csoportjába, akik mind külső és azonosíthatatlan, elvont ellenségképként jelennek meg.

Belső (kvázi-külső) ellenségképet a bankokról és a multinacionális cégekről alkot, azonban retorikájában ez csupán abban jelenik meg, hogy utal a korábban végbement kormányzati megadóztatásukra. E beszéd nyelvezetében főleg külső ellenségképek jelennek meg, a magyarországi pártokról, választási ellenfeleiről 2010-hez képest már nem esik szó.

A megmentő szerepében ezúttal közvetetten jelenik meg azáltal, hogy nyilvánvalóan az elnyomás ellen harcoló „munkából, személyes erőfeszítésből élő európai polgárok” egysége csak az ő irányításával, általa jöhet létre „erős nemzetek” formájában, amellyel nemcsak az országot, hanem egész Európát menthetik meg: *„Európát csak az erős nemzetek tehetik újra nagygyá.”* [3].

7.4. 2014. március 15.

4. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2014. március 15-én elhangzott beszédében.

2014. március 15.	
ÁLDOZAT	erősek és bátrak nemzete
ÜLDÖZŐ	idegenek hazai segítői; pénzvilág; birodalmi fővárosok; természeti csapások; uzsora, monopóliumok, kartellek; nemzetek fölé magasodni akaró birodalmi bürokraták
MEGMENTŐ	erő; egység; április 6.

Forrás: saját ábrázolás.

2013-ban a magyarországi rendkívüli időjárás miatt március 15-i megemlékezésre nem került sor, illetve Orbán Viktor csak délután érkezett meg Brüsszelből, az Európai Unió csúcstalálkozójáról. Így a soron következő elemzendő beszéd 2014-ben hangzott el, amely az országgyűlési választások mellett az európai parlamenti választás előtti, utolsó teljes nyilvánosságnak szóló beszéd volt.

A narratíva alkotóelemeként a magyarok áldozatként való bemutatása ebben a beszédben is megjelenik, hiszen ezúttal is a magyarok szabadságát eltipró idegen hatalmakra koncentrálnak, akiknek mindig voltak belső segítőik. *„Forradalmainkat idegenek szokták leverni külföldről. Olyanok is akadnak mindig, akik belülről segítik őket. Labancok, muszkavezetők, pufajkások.”* [4]. Amellett, hogy a külső és belső ellenséget egységesíti, ebben a beszédben jelenik meg először az ellenség és az ellenfél fogalma: *„Mindig vannak, akik a lány hajából kitépik és megtapossák a háromszínű szalagot, akik lovasrohamot és kardlapozást vezényelnek a békés polgárokra. Ők a szabadság, a szabadságunk ellenségei. Minket ütnek, de a forradalom és a szabadság szellemét akarják nyakon csípni.”* [4]. *„Kiálltunk magunkért, és megvívtuk harca-*

inkat. Olyan ellenfelekkel, amelyek nagyobbak és erősebbnek tűntek: pénzvilág, birodalmi fővárosok, természeti csapások.” [4]. Noha ellenfeleinek nevezi őket, mely azt jelentené, hogy egyenlő szinten kezeli őket magával, illetve a politika legitim részeként tekint rájuk, mégis azt hangsúlyozza, hogy ezen ellenfelek „nagyobbak és erősebbek”, akik ellen harcolni kell. Azaz előtérbe kerül a háborús retorika, amelyben nem ellenfelek, hanem ellenségek állnak egymással szemben, ahol birodalmak ellen küzdünk, amiket el kell pusztítani, a hazánkat, a nemzetet és annak minden tagját pedig meg kell védeni. „Megmutattuk, hogy megvédjük a magyar családokat az uzsorától, a monopóliumoktól, a kartellektől, a nemzetek fölé magasodni akaró birodalmi bürokratáktól.” [4].

Az ellenség legyőzése, a magyarok és Európa megvédése pedig csakis az egységes „erősek és bátrak nemzetével” történhet. „Az elmúlt négy évben azért teljesítettünk jobban, mert egységesek voltunk. Mi vagyunk ma a legegységesebb ország Európában.” [4]. A győzelemhez pedig erő kell, ami egység nélkül nem valósulhat meg, amelyet a választás napján bizonyíthat mindenki. „Tartsuk észben: rajtunk, magyarokon kívül senki sem akarja, hogy nekünk erős és sikeres országunk legyen. Azt is tudjuk, hogy a folytatáshoz erő kell. Az erőhöz pedig egység. Ma az egység neve pedig április 6.” [4]. Azaz a haza és a kontinens kultúrájának megmentése egy módon következhet be: ha az állampolgárok felhatalmazzák, legitimálják pártját, kormányát és annak vezetőjét, tehát magát Orbán Viktort a harc vezénylésére azáltal, hogy a választáson pártjára szavaznak.

7.5. 2015. március 15.

5. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2015. március 15-én elhangzott beszédében.

2015. március 15.	
ÁLDOZAT	munkájuk hasznát meg nem kapó magyarok; mi, Európa részei; egyenes gerincű, felvetett fejű és felemelt szívű, európai magyarok
ÜLDÖZŐ	spekulánsok; óriásvállalat-birodalmak; pénzügyi hatalmak
MEGMENTŐ	összefogás; igazságba vetett hit; kitartás

Forrás: saját ábrázolás.

2015-ben is az üldöző miatt áldozattá váló, általuk anyagilag kihasznált magyarokként jellemzi Orbán saját csoportját. „Hiábavaló, mert munkánk haszna a spekulánsok, az óriásvállalat-birodalmak, a pénzügyi hatalmak zsebébe, más országokba vándorol.” [5]. Az ellenségképek típusait tekintve továbbra is külső és elvont ellenségek jelennek meg retorikájában, olyanok, akiket nem tudunk pontosan beazonosítani. Emellett beszédében továbbra is hangsúlyozza, hogy Magyarország is Európa része, viszont annak megmentése csakis egységes iránnyal lehet. „Mi Európa része vagyunk, és jövőjét a többi nemzettel együtt akarjuk alakítani.” [5]. Európa azonban nem képes választ adni a problémákra, Magyarország viszont igen, így Európa egységes iránya az orbáni út, amelyet az „egyenes gerincű, felvetett fejű, felemelt szívű, európai magyarok” követnek. A narratíva szerint Európa megmentése Orbán irányának elfogadásával lehetséges, amely „összefogásban, igazságba vetett hitben és kitartásban” nyilvánul meg és vezet „győzelemre”.

7.6. 2016. március 15.

6. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2016. március 15-én elhangzott beszédében.

2016. március 15.	
ÁLDOZAT	a mi közös otthonunk Európa; keresztény kultúra; életünk biztos rendje, biztonság, munkahely
ÜLDÖZŐ	népvándorlás, bevándorlás (bűnözés, terror); más civilizációkból érkezők tömegei; korábban érkezett bevándorlók; a bevándorlás kitervelői és szervezői; Brüsszel; internacionálé; világsajtó; javíthatatlan emberjogi harcosok falkái; kozmopolita bevándorláspolitika; rejtőzködő, arctalan világerők
MEGMENTŐ	pártállásra való tekintet nélküli egység Mo. polgárai és Európa nemzetei között

Forrás: saját ábrázolás.

A 2015 nyarán megindult migrációs hullám következtében Orbán 2016-os beszéde erőteljesen és dominánsan e köré épült, egyértelműen azonosítható diszkurzív szerepeket konstruálva.

Magyarországra mint európai államra hivatkozik, amelynek kultúrája és egzisztenciális helyzetének megmaradása vált instabillá a migrációs válság következtében. A kijelölt ellenségeknek retorikája nyomán egyetlen célja a migránsok betelepítése Európába, a nemzetállamok egységesítése egy „*Európai Egyesült Államok*” intézményének létrehozásával és a keresztény kultúra megszüntetése. Így felhatalmazta magát – később a népszavazással is – hogy megharcolja ellenük a háborút, amellyel megőrzi mind Európa, mind Magyarország szabadságát, békéjét és biztonságát.

A beszédben hangsúlyozza, hogy Európában ő az egyetlen, aki ki meri mondani az igazságot, felsorolva olyan ellenségképző elemeket és alanyokat, melyeket a valóságot ismertető tényként jelent ki:

- „*népvándorlás fenyegeti Európát*”
- „*tízmilliós tömegek állnak készenlétben, hogy meginduljanak felénk*”
- „*a bevándorlás bűnözést és terrort hoz országainkba*”
- „*más civilizációból érkezők tömegei veszélyt jelentek életformánkra, kultúránkra, szokásainkra és keresztény hagyományainkra*”
- „*a korábban érkezettek beilleszkedés helyett már saját, külön bejáratú világot építettek maguknak, saját törvényekkel és saját eszményekkel, amellyel szétfeszítik az évezredes európai kereteket*”
- „*mindez kitervelt és irányított akció, ránk irányított embertömeg*”
- „*Brüsszelben ma azon mesterkednek, hogy minél gyorsabban ideszállítsák és betelepítsék közénk az idegeneket*”
- „*a betelepítés célja, hogy átrajzolják Európa vallási és kulturális mintázatát, átépítsék etnikai talapzatát, felszámolva ezzel az internacionálé utolsó akadályát jelentő nemzetállamokat*”

- „Brüsszel ma lopakodva nyeli el nemzeti szuverenitásunk újabb és újabb szeleteit”
- „Brüsszelben ma sokan egy Európai Egyesült Államok tervén dolgoznak, amelyre soha senki nem adott felhatalmazást” [6].

A bekezdés során végig külső és elvont ellenségekről beszél, akik azonosíthatatlanok, arc nélküliek, valamint Magyarországra és Európára nézve ártó és pusztító szándékúak, s ezen tevékenység viszonylatában válik a magyar nemzet áldozattá, sőt azt állítja, hogy maga az üldözők bélyegzik meg az áldozat csoportját: „Állítólag kirekesztők és ellenségesek vagyunk, pedig az igazság az, hogy nemzetünk történelme a befogadások és a kultúrák összekapcsolódásának története is.” [6]. A helyzet megoldásaként pedig a keresztény kultúráért való egységes kiállást hangsúlyozza: „Eljött az idő, hogy szembeforduljunk, és ellenálljunk. Eljött az idő, hogy szövetségeket gyűjtsünk. Eljött az idő, hogy felemeljük a büszke nemzetek zászlaját. Eljött az idő, hogy megakadályozzuk Európa tönkretételét, és megmentjük Európa jövőjét.” [6]. A válságot magasabb szintre emeli még a pártpolitikai viszálykodásoknál is, magasztos célként pedig ezen nemzeti és európai egység megteremtését jelöli ki, amely által leküzdhető a bevándorlás és annak minden retorikájában hozzárendelt negatív ismérve. „Ezért pártállásra való tekintet nélkül egységbe hívjuk Magyarországon minden polgárát, és egységbe hívunk minden európai nemzetet. Európa vezetői és polgárai nem élhetnek többé két külön világban, Európa egységét helyre kell állítanunk, Európa népei nem lehetnek egyen-egyenként szabadok, ha együtt nem vagyunk azok. Ha összefogunk, sikerül, ha széthúzunk, elbukunk. Együtt erő vagyunk, szerteszét gyöngeség. Vagy együtt, vagy sehogy – ma ez a törvény.” [6].

Tehát világosan kimondja, hogy innentől határozottan két csoportra osztódik a világ: azokra, akik meg akarják őrizni a keresztény hagyományokat és meg akarják akadályozni a bevándorlást, azáltal, hogy pártjára szavaznak („mi”), és azokra, akik a migráció szervezéséért dolgoznak, az európai kultúra felszámolásáért, illetve az őket támogatók csoportjára („ők”). Így aki nem része az előbbi csoportnak, az csakis az utóbbihoz tartozhat, ezáltal homogenizálva saját, illetve ellensége csoportját.

7.7. 2017. március 15.

7. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2017. március 15-én elhangzott beszédében.

2017. március 15.	
ÁLDOZAT	szabadságra és függetlenségre törekvő magyarok
ÜLDÖZŐ	brüsszeli bürokraták; liberális világmédia; feneketlen bendőjű nemzetközi pénztőke; magyar és idegen hatalmasságok; álszentek szövetsége
MEGMENTŐ	a nemzeti erők kezében lévő kormányzati felelősség; nemzeti egység megteremtői; szabadság és függetlenség útja

Forrás: saját ábrázolás.

Az előző év erős nyelvezetét folytatva 2017-ben is az ellenség legfőbb alanyává a migrációt támogató „Brüsszel” vált, mely a magyarok és Európa szabadsága ellen küzd. „Lehet, hogy Brüsszelnak és a nemzetközi pénztőkének nem számít sem a magyar nemzet múltja, sem

a magyar jövő, de nekünk számít. Lehet, hogy Brüsszelnek és a nemzetközi pénztőkének nem számít az európai emberek biztonsága, de nekünk számít. Lehet, hogy Brüsszelnek és a nemzetközi pénztőkének nem számít, hogy megmaradunk-e magyarnak, de nekünk számít.” [7]. Emellett kiemeli, hogy a pártok már nem vetélytársai, őt sokkal magasabb cél vezérli, mint a velük való viszálykodás: „Mert az erő, a sokaság kötelez, nekünk nem a pártocskák lökdösődésében, hanem a nemzetépítés horizontján kell helyt állnunk.” [7]. Azaz belső ellenségnek már csak azok számítanak, akik a külső ellenségeket támogatják a nemzeti és keresztény hagyományok eltörlésében: „Saját lábunkon állunk, saját kenyerünket esszük, nem vagyunk szolgálói se magyar, se idegen hatalmasságoknak.” [7].

A háborús retorika továbbra is kitart nyelvezetében: „Függetlenségünk és nemzeti önállóságunk védelmében az előttünk álló csatákat bátran meg kell vívunk”, „határainkat meg kell védenünk”, „egybekovácsolta az a csata, amellyel visszavertük az Európát ostromló népvándorlást, és lefoglaltuk a kapukat belülről nyitogatni akaró brüsszeli kezeket.” [7].

Az áldozat szerepéhez kötve kiemeli, hogy ebben „csak magunkra számíthatunk”, azaz megmentőként csak a saját csoporton belüli személy jöhet szóba. „A kormányzati felelősséget továbbra is a nemzeti erők kezében kell tartanunk.” [7]. Emellett kitér arra, hogy „mi, magyarok a boldog élethez csak úgy juthatunk el, ha a szabadság és a függetlenség útját követjük” [7], ami pedig csakis a szabadságért és függetlenségért harcoló Orbán Viktor által jöhet el.

7.8. 2018. március 15.

8. táblázat. A drámaháromszög szereplői Orbán Viktor 2018. március 15-én elhangzott beszédében.

2018. március 15.	
ÁLDOZAT	nemzeti és demokratikus erők; nemzeti érzelmű milliók; nemzetállamban hívők
ÜLDÖZŐ	más földrészeiről érkező idegenek; külső erők és nemzetközi hatalmak; itthoni csatlósai; globalista erők; világpolgár elit; nyitott társadalmat, nemzetek nélküli világot, újfajta családmódellet és olcsó munkaerőt támogatók; birodalommá szervezett nemzetközi hálózat; belföldi oligarchák és médiájuk; hivatásos béraktivisták; bajkeverő tüntetésszervezők; nemzetközi spekulánsok; NGO-k; Soros György; választókerületekben álló ellenzéki jelöltek/Soros jelöltjei; Brüsszel; birodalmi központok
MEGMENTŐ	egységes erő; egy tábor, egy zászló; választás

Forrás: saját ábrázolás.

Orbán Viktor 2018. évi március 15-i beszéde tankönyvi példája lehetne mind az ellenségképzésnek, mind pedig a diszkurzív szerepek kijelölésének. Világosan, tisztán elhatárolja a „mi”- „ők” oldalakat, hozzájuk pedig az előfeltevéseknek megfelelően pozitív, építő, illetve negatív, romboló tulajdonságokat rendel. Mivel ez a 2018-as választás előtti utolsó, nagyközönségnek szánt beszéde volt, így mindenképpen egyértelműen és érthetően kellett fogal-

maznia, hogy az ellenségképzésből bizonyosan politikai előnyt, szavazatot szerezzen. A választás előtti bizonytalan találgatások és eredménylatolgatások uralták a politika diskurzusát, ezért Orbán ezen beszédében minden erőt megmozdított a szavazatszerzés érdekében. Retorikájában az ellenségképzésnek eddigi legerősebb szimbólumai jelentek meg, beszédében a háborús és egységesítő nyelvezet egyaránt dominánsan jelen volt.

Az ellenség csoportjába sorolja (1) a bevándorlókat („*más földrésről érkező idegenek, akik nem beszélnek a nyelvünket, nem tisztelik kultúránkat, törvényeinket és életformánkat, akik le akarják cserélni a miénket a sajátjukkal*” [8]); (2) a külső erőket és nemzetközi hatalmakat, akik mindezt „*ránk akarják kényszeríteni*”; (3) és „*itthoni csatlósait*”, akik a választáson indulnak ellenünk. Mindennek az irányítójaként pedig a kormányzati hirdetésekben már ismert ellenséget, Soros Györgyöt nevezte meg, a 2010-től elemzett beszédek során most először. Így a narratívában megnevezett absztrakt tevékenységekhez és ellenségképekhez retorikájában is megszemélyesített arcot és nevet rendel. Az ellenségek csoportját nemcsak megnevezi, hanem tulajdonságokat, cselekedeteket sorol hozzá, s egyben hozzájuk viszonyítva markánsan ellentétes jellemzőkkel ruházza fel saját csoportját. „*Még sohasem feszültek egymásnak ilyen nyíltan a nemzeti és a globalista erők. Egyik oldalon mi, a nemzeti érzelmű milliók, a másik oldalon a világpolgár elit. Egyik oldalon mi, akik hiszünk a nemzetállamokban, a határok védelmében, a család és a munka értékében, és velünk szemben azok, akik nyitott társadalmat, határok és nemzetek nélküli világot, újfajta családokat, leértékelt munkát és olcsó munkást akarnak, amely fölött átláthatatlan és számon kérhetetlen bürokraták serege uralkodik. Nemzeti és demokratikus erők az egyik, nemzetek feletti és antidemokratikus erők a másik oldalon.*” [8]. Egyértelműen szétválasztja és elhatárolja a kibékíthetetlen két oldalt, állandó ellentétpárokat rendelve hozzájuk, már-már abszolút ellenségként ábrázolva őket. „*Érthető, mert olyan ellenféllel kell harcolnunk, amely másmilyen, mint mi vagyunk. Nem nyíltisakos, hanem rejtőzködő, nem egyenes, hanem fortélyos, nem becsületes, hanem alantas, nem nemzeti, hanem nemzetközi, nem a munkában hisz, hanem pénzzel spekulál, nincs saját hazája, mert úgy érzi, övé az egész világ. Nem nagyvonalú, de bosszúálló, és mindig a szívet támadja, különösen, ha az piros, fehér és zöld.*” [8].

Amellett, hogy főképp külső ellenségekre hivatkozik beszédében, kiemeli, hogy belső ellenfelei már nincsenek. Ahogyan az már előző beszédeiben is megjelent, ő egy magasztosabb célért küzd, egy felsőbb hatalom leküzdéséért. „*Ne áltassuk magunkat, nekünk nem a vérszegény ellenzéki pártocskákkal kell megküzdenünk, hanem egy birodalommal szervezett, nemzetközi hálózattal.*” [8]. Azonban beszédének egy későbbi részében mégis kijelöl belső, illetve kvázi külső ellenségeket azáltal, hogy a választókerületi ellenzéki jelölteket a külső ellenségek, illetve személyesen Soros György által odarendelt szövetségeseikként ábrázolja. „*Tudjuk, hogy végül minden választókerületben ők állnak majd szemben a mi jelöltjeinkkel. Nekik az a feladatuk, hogy hatalomra kerülve végrehajtsák a nagy tervet. A nagy tervet, hogy a bevándorlók útjában álló Magyarországot megtörjék, és először bevándorlók ezreit, aztán tíz- és tízezreit telepítsék be néhány év alatt Magyarországra.*”, „*Arra kell készülnünk, hogy a mi jelöltünkkel végül mindenütt egy Soros-jelölt áll majd szemben.*” [8].

Annak ellenére, hogy Orbán nyelvezetével folyamatosan ellenségképeket konstruál, illetve ő maga állítja be ellenségeit homogén, egységes csoportként, beszédeiben továbbra is csupán ellenfeleiként hivatkozik rájuk, valamint az egységük megosztását hangsúlyozza.

„Ellenfeleinknek csak úgy van esélyük, ha sikerül a táborunkat megosztani, ha sikerül megbontani az egységünket. Az a céljuk, hogy bármiről legyen szó, csak arról a veszélyről ne, amely Magyarországot fenyegeti. Ellenfeleink is tudják, most évtizedekre eldőlhet Magyarország sorsa. Ezért semmitől sem riadnak vissza. Nem érvelnek, hanem cenzúráznak, nem vívnak, hanem csípnak, rúgnak, harapnak, és a gyűlölet magvait szórják szét, amerre csak járnak.” [8].

Mivel az áldozat, az üldöző és a megmentő szerepei átjárhatók, szituációkként cserélhetők, így az áldozati szerepből az üldözőbe lépve megjelenik az ellenség fenyegetése is narratívájában: „A választás után természetesen elégtételt fogunk venni, erkölcsi, politikai és jogi elégtételt is, de most nem vesztegethetjük erre se az erőnket, se az időnket.” [8].

Mint korábban, jelen beszédben is az egységben nyilvánul meg a megmentő: „Ne feledjük a választási harc első törvényét: egységben az erő, egy a tábor, egy a zászló, és mindenkire szükségünk van.” [8]. Ez az egység viszont már nem pártpolitikától független, mint korábban, itt már csak az egységhez tartozók nevezhetők magyaroknak, azok, akik nem az ő politikáját fogadják el legitimnek, már nem magyarok (vö. Übermensch–Untermensch–Unmensch): „Csak annyit kell mondanunk, hogy aki magyar, velünk tart, és győzni fogunk. Újra és újra győzni fogunk, mert Magyarország a magyaroké.” [8]. Az egység kifejezése pedig a választáson történik meg, legitimálva Orbán nemzet- és kultúramentő tevékenységeit.

8. Konklúzió

A tanulmány kiinduló tézisé a politikai vezető történetalkotása adta. Az elmélet szerint a vezető narratívákat hoz létre cselekedetei, döntései érvényességének és szükségszerűségének igazolására. Válsághelyzetben intézkedései nagyobb hangsúlyt kapnak, funkciója felértékelődik, így lehetősége nyílik szerepét meg-, illetve újrakonstruálni. Exogén és endogén krízis esetében egyaránt a vezető olyan narratívát hoz létre, amelyben saját szerepét kiemeli, karizmatikus, heroisztikus jegyekkel látja el azt. A válságra adott reakciójaként a választók felé közvetített történetében magát megmentőként azonosítja, azaz az egyetlen olyan szereplőként, aki az ellenség által létrehozott válságot feloldhatja és a közösség biztonságát visszaadhatja.

A narratíva során három különböző szerepet hoz létre, amelyet a konfliktus drámaháromszöge modellez: áldozat–üldöző–mentő. Az áldozat szerepében mutatja be közösségének csoportját, azaz azokat, akik vele szimpatizálnak („mi”), az üldöző jelenti az ellenséget, a válság okozóját („ők”), aki üldözi az áldozatokat, elnyomja azokat és nem hagyja őket kiteljesedni és biztonságban létezni. A megmentő szerepében pedig általában a konstrukció létrehozója saját magát, illetve politikáját azonosítja, amely szerint egyedül és kizárólag csak ő képes a közösségét veszélyeztető egzisztenciális fenyegetettség megszüntetésére és leküzdésére.

A politikai vezető egy olyan interszjektív világot konstruál narratívájában, amelyben a különböző szerepek és funkciók kizárólag az adott kreált *valóságon* belül értelmezendők. Így tehát egy másik narratívában egyaránt mást jelent az áldozat, az üldöző és a megmentő. Ezen narratívák versenyeznek egymással a politikai mezőben, és csak az a történet tud dominálni, amelyik illeszkedik az adott politikai és társadalmi tér kontextusába, korszellemébe és a választók valóságképébe.

Jelen tanulmány Orbán Viktor történetalkotásával foglalkozott és az azon belül értelmezhető, általa konstruált szerepekkel. A kutatás megmutatja a válsághelyzetben konstruált narratíva ellenségképző elemeit és azoknak érvényesülését Orbán Viktor beszédeiben: hogyan alkotja meg történetét az áldozatról, az üldözőről és a megmentőről. Ezek alapján március 15-i beszédeinek elemzése után az alábbi következtetések vonhatók le:

(1) Orbán narratívájában az ellenségképzés során kijelölt ellenlábait nem személyes ellenségeként definiálja, hanem az általa kiépített egész rendszer ellenségeiként, a magyar nemzet és a keresztény kultúra veszélyeztetőiként.

(2) Retorikájában nem ellenségként reflektál rájuk, azokat vagy ellenfélnek nevezi, vagy nyelvileg egyáltalán nem rendel hozzájuk tulajdonnevet. Legtöbbször bármelyik kifejezés használata nélkül konstruál ellenségeket. Tehát bár nem nevezi őket ellenségnek, retorikájával mégis ellenséget teremt, hiszen a válság okozójaként reflektál rájuk, negatív, ártó szándékú tulajdonságokkal ruházza fel őket, a nemzet elnyomójának nevezi meg őket, és elkülöníti őket a saját csoportjától, a *kozmoszban* élőkől.

(3) Általában külső ellenségképeket kreál narratívájában, amikor pedig belsőt, akkor mindenképp a külsőnek a csatlósáiként utal rájuk, azaz egy csoportba látszóan mutatja őket (*kvázi-külső ellenségképek*).

(4) Két csoportra osztja konstruált valóságát, ahol kizárólag a szövetségesek és az ellenségek állnak egymással szemben, kialakítva a „mi”–„ők”-dichotómiát és bipoláris világképet. Így homogén csoportokat hoz létre, amelyben narratívájában ugyanazon tulajdonságok jellemzik az egyes csoportok minden tagját. Nincsen középút, az állampolgárok vagy az egyik, vagy a másik közösséghez tartoznak.

(5) Nyelvezetében gyakran háborús retorikát használ, amelyben a felek kibékíthetetlen ellentétben állnak egymással, ahol küzdelem, csata révén az ellenségeket nemcsak legyőzni kell, hanem elpusztítani is.

(6) A különböző tevékenységek mögött olyan személyeket és csoportokat feltételez, akiknek pontos mivoltját nehezen tudjuk azonosítani, azaz retorikájában elvont, absztrakt ellenségképeket teremt.

(7) A kreált valóságán belül értelmezendő különböző ellenségek általi tevékenységeket tényként ábrázolja, amelyet retorikájában azzal nyomatékosít, hogy e tényeket csak ő meri kimondani.

(8) Narratívájában tisztán és világosan különíti el az áldozat, az üldöző és a megmentő diszkurzív szerepeit, hogy a közönség, a célcsoport is egyértelműen azonosítani tudja azokat.

(9) A megmentő szerepében általában magát azonosítja, vagy olyan, megmentéshez szükséges eszközöket, amelyek csak általa, az ő kormányzása révén jöhetnek létre.

(10) 2010 óta nyelvezetében fokozódó ellenségkonstruálást tapasztalhatunk egészen 2018-ig, ahol a diszkurzív szerepeket a legvilágosabban és legegységesebben különíti el.

Tehát összegezve a fentieket, ellenségkonstruálásának fő motivációjává az abból származtatott politikai előny válik, melyet az ellenségkép fenntartásával teremt meg.

A kutatás abban kívánt újító lenni, hogy a politikai vezetést és narratívaalkotást a diszkurzív ellenségképzés tükrében összekapcsolja egy aktuális magyar példával, esettanulmányként reflektálva a 2010 óta fokozódó, megosztó politikai eseményekre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berne, Eric (1987 [1964]): *Emberi játszmák*. Budapest, Gondolat. Fordította: Hankiss Ágnes.
- Berne, Eric (1997 [1972]): *Sorskönyv. Az emberi játszmák folytatása*. Budapest, Háttér Kiadó. Fordította: Ehmann Bea.
- Edelman, Murray (1998 [1988]): Politikai ellenségek konstruálása. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest, József Műhely Kiadó. 88–123. Fordította: Erdei Pálma.
- Grint, Keith (2014): Social-Constructionist Analysis. In: Rhodes, R. A. W.–t Hart, Paul (eds.): *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford, Oxford University Press.
- Goffman, Erving (2000 [1959]): Az én bemutatása a mindennapi életben. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest, Új Mandátum.
- Gudkov, Lev (2007 [2004]): Az „ellenség” ideológemája. 2000. *Irodalmi és Társadalmi havi lap*. Fordította: Goretity József (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://ketezer.hu/2007/09/az-ellenseg-ideologemaja/>
- Illés Gábor (2016): Válságkonstrukciók. Orbán Viktor és Bajnai Gordon válságértelmezésének összehasonlítása. *Replika*, 3. szám, 47–65.
- Illés, Gábor (2017): Felforgatás és megőrzés: Charles De Gaulle három válsága. In: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 168–194.
- Illés Gábor–Körösényi András (2017): Ortodoxia, heterodoxia és cselekvés: Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságkezelése, 2009–2014. In: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 139–166.
- Karpman, Stephen B. hivatalos oldala: Karpman Drama Triangle. The original Drama Triangle article reprint and selected. Transactional Analysis articles by Dr. Karpman. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <https://www.karpmandramatriangle.com>
- Karpman, Stephen B. (1968): Fairy tales and script drama analysis. *Transactional Analysis Bulletin*, 7 (26), 39–43. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <https://www.karpmandramatriangle.com/pdf/DramaTriangle.pdf>
- Karpman, Stephen B. (2014): *A Game Free Life. The definitive book on the Drama Triangle and Compassion Triangle by the originator and author*. San Francisco, California, Drama Triangle Publications.
- Koselleck, Reinhart (1998 [1994]): Ellenségfogalmak. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest, József Műhely Kiadó, 12–23. Fordította: Szabó Márton.
- Körösényi András (2005): *Vezér és demokrácia*. Politikaelméleti tanulmányok. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Körösényi András (2017): Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. In: *Politikatudományi Szemle*, XXVI. évf., 4. szám, 7–28.
- Körösényi András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2017): Kontingencia és politikai cselekvés. A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben. In: *Politikatudományi Szemle*, XXVI. évf., 1. szám, 7–28.

- Levinszon, Alekszej (2007 [2005]): Alattam a „Kaukázus”. A „kaukázusi nemzetiségű személy” mint új ellenségkép. In: *2000. Irodalmi és Társadalmi heti lap*. Fordította: Goretity József (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://ketezer.hu/2007/09/alattam-a-kaukazu/>
- Metz Rudolf (2017a): A kis-nagy ember: G. W. Bush és a 9/11-es terrortámadás. In: Körösenyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 218–239.
- Metz Rudolf (2017b): Határok nélkül? Orbán Viktor és a migrációs válság. In: Körösenyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI, 240–264.
- Pál Gábor (2004): Politikai hermeneutika. *Politikatudományi Szemle*, XIII. évf., 1-2. szám, 337–348.
- Pál Gábor (2011): Tereket nyitó kulcskategória. A gyűlöletbeszéd fogalma a magyar politikai diskurzusban, 1994–2004. *Politikatudományi Szemle*, XX. évf., 1. szám, 97–116.
- Pál Gábor (2013): A közpolitikai diskurzuselemzés perspektívái. Hozzászólás egy vitához. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 2. szám, 117–129.
- Pál Gábor (2018): *Politikai ellenségképek*. Oktatási segédanyag. Kézirat.
- Schmitt, Carl (2002 [1932]): A politika fogalma. Az 1932-es szöveg. In: *Uő: A politika fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Válogatás*. Budapest, Osiris Kiadó–Pallas Stúdió–Attraktor Kft, 15–30. Fordította: Cs. Kiss Lajos.
- Schmitt, Carl (1998 [1938]): A háború és az ellenség fogalmak értelmezése. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest, József Műhely Kiadó, 24–38. Fordította: Szabó Márton.
- Szabó Márton (2006): *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2007): Ellenfél és ellenség a politikában. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évf., 1. szám, 9–20.
- Szabó Márton (2003): *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. 1. kötet*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Zsoldos Marianna (2017): A drámaháromszög. *Mind Tudatosság*, 2017. 03. 24. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://mindkinesiology.com/a-dramaharomszog/>

FELHASZNÁLT BESZÉDEK

- [1]: Orbán Viktor 2010. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/aprilis_11._a_mi_forradalmunk
- [2]: Orbán Viktor 2011. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/1848_es_2010_is_megujulast_hozott

- [3]: Orbán Viktor 2012. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/nem_leszunk_gyarmat_
- [4]: Orbán Viktor 2014. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszede/publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede>
- [5]: Orbán Viktor 2015. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede/publikaciok-interjuk/a-szabadsag-es-a-fuggetlenseg-tortenelmunk-vezercsillaga>
- [6]: Orbán Viktor 2016. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede/publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede>
- [7]: Orbán Viktor 2017. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede/publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede20170315>
- [8]: Orbán Viktor 2018. március 15-én elmondott ünnepi beszéde. (Utolsó letöltés: 2019. 05. 12.) <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszede/publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede-az-1848-49-evi-forradalom-es-szabadsagharc-170-ev-fordulojan>